

หลักสัมมาชีพในการดำเนินชีวิต

Right Livelihood Implementation in Practical Life

พระครูวิศาลสรณาท (อุดม อติพโล)¹

Phrakhru Wisalsaranat (Udom Atibalo)

E-mail : 6511105015@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า หลักสัมมาชีพ เป็นมรรคองค์ที่ 5 ในอริยมรรค หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือ เว้นมิฉ้อฉลอาชีวะ ประกอบสัมมาอาชีวะ คือ 1) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย ได้แก่ เว้นจากการลักขโมย ทูจริต คดโกง เว้นจากอบายมุข เว้นจากมิจฉา วณิชชา 2) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ได้แก่ ไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ ไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ ไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ ไม่พูดเพ้อเจ้อเลี้ยงชีพ 3) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่น เลี้ยงชีพ ไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ ไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ การเลี้ยงชีพชอบทางใจ จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม การเลี้ยงชีพชอบทางกายและวาจาที่ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และไม่ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวาย จึงเป็นผลลัพธ์ทางกระทำที่มีการเลี้ยงชีพชอบทางใจ เป็นเหตุ หลักสัมมาชีพจึงเป็นหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ชอบของบุคคลทั่วไป

คำสำคัญ: สัมมาชีพ, การดำเนินชีวิต

Abstract

This academic paper aims to illustrate the livelihood which is the fifth of eightfold path, refers to virtuous works, without wrong jobs. The livelihood includes; 1) bodily livelihood or abstain from rubbering, corruption, all vices, illegal business, 2) verbal livelihood includes swindle by words, taunt, drivel, 3) mental livelihood referring to non-greed, non-violence, non-corruption. The mental livelihood is grouped in

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

wholesome mental action which is most important factor to drive the other physical actions to the right goal, therefore the right verbal and physical livelihood without harm, troubling others causing the social instability, all firstly starts from mentality, hence the right livelihood teaching fits for beneficial life for everyone.

Keywords: Right Livelihood, Living

1. บทนำ

สัมมาชีพ ตามหลักการพื้นฐานการดำเนินชีวิตให้มีความสุขบนทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยที่ได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา ถือเป็นศาสนาที่สูงส่งด้วยหลักธรรม กล่าวคือ ผู้ใดปฏิบัติธรรมผู้นั้นย่อมมีความสุขส่วนจะมีความสุขระดับใดนั้น ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของแต่ละบุคคล การแสวงหาเลี้ยงชีพหรือการประกอบอาชีพเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ใช้ฝึกฝนในการเรียนรู้ โดยให้สอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิต เรียกว่า มรรคมีองค์ 8 ได้แก่

- 1) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ
- 2) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ
- 3) สัมมาวา วาจาชอบ
- 4) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ
- 5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
- 6) สัมมาวายามะ เพียรชอบ
- 7) สัมมาสติ ระลึกรชอบ
- 8) สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ²

ในบทความนี้ เขียนจะได้อธิบายเฉพาะสัมมาอาชีวะอันเป็นองค์มรรคในการพัฒนาในด้านพฤติกรรมทางด้านกายและวาจา (ศีล) ซึ่งช่วยเสริมสร้างในการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา ทำให้การพัฒนาครอบคลุมกระบวนการพัฒนาไตรสิกขา เพื่อความมีชีวิตที่ดีงามประณีตยิ่งขึ้น ถึงแม้การหาเลี้ยงชีพจะเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน แต่การแสวงหาปัจจัยในการดำเนินชีวิตจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรม คือ การดำรงชีวิตโดยสัมมาอาชีวะ

หลักสัมมาอาชีวะในมุมมองของบุคคลทั่วไปในสังคมมีความเข้าใจว่า สัมมาชีพ คือ การแสวงหาเลี้ยงชีพที่มีผิดกฎหมายของบ้านเมืองเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงว่าจะผิดศีลธรรมหรือไม่ หลักการทั่วไปเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะ ได้แก่

² ส.ม. (ไทย) 19/1081/592-596.

1) แสวงหาปัจจัยสี่ของคน มีเป้าหมายมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัยสี่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็น การถือเอาคนเป็นหลักไม่ใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมบริบูรณ์ซึ่งถือเอาวัตถุเป็นหลัก

2) ความมีปัจจัยสี่ที่พอเพียงกับความต้องการของชีวิต หรือแม้จะมีวัตถุที่พร้อม บริบูรณ์ก็ไม่ใช่เป้าหมายในตัวของมันเองเพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับ ช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่าเท่านั้น

3) สัมมาอาชีวะ ไม่ใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้ได้มาซึ่งปัจจัยเลี้ยงชีวิตโดยชอบ ธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่อย่างถูกต้องที่ทำให้เป็นผู้สมควรได้รับปัจจัยมาเลี้ยงชีวิต³

สัมมาชีพ หรืออาชีพที่สุจริต จะต้องไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น หรือ ผู้อื่น ให้ได้รับความ เดือดร้อนลำบากเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว ผู้ที่ประกอบอาชีพจะต้องเป็นผู้งดเว้นจากกายทุจริต (งด เว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม) และงดเว้นจากวจี ทุจริต (งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด และงดเว้นจาก การพูดเพ้อเจ้อ) ที่เกี่ยวเนื่องกับอาชีพด้วย จึงเป็นเรื่องที่ละเอียด สำหรับการประกอบอาชีพของแต่ละ บุคคลนั้น ก็แตกต่างกันออกไป ถ้าหากว่าได้ศึกษาพระธรรม ได้ฟังพระธรรม ก็จะทำให้มีความเข้าใจ ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ จิตใจก็จะนุ่มไปในกุศลธรรมมากยิ่งขึ้นและจะทำให้ค่อย ๆ ละอาชีพ ที่ไม่ถูกต้องได้ในที่สุด

2. ความหมายของสัมมาชีพ

ความหมายของสัมมาชีพปรากฏในวิภังคสูตรว่า “สัมมาอาชีวะเป็นอย่างไร คือ อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะสำเร็จด้วยสัมมาอาชีวะนี้ เรียกว่า สัมมาอาชีวะ”⁴

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพ รวมถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบ มิจฉาอาชีพที่สุจริต เช่น ทำงานไม่ให้ค้างอากุล (ไม่หมกหมม ไม่ผัดเพี้ยน ไม่จับจด ไม่ยุ่งเหยิงสับสน) เป็นต้น”⁵

³ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, 2532), หน้า 796.

⁴ ส.ม. (ไทย) 19/8/11.

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 35, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, 2535), หน้า 723.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. 9) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า เป็นอยู่ชอบ หมายความว่า เป็นอยู่ชอบ เพราะความเพียร เป็นอยู่ชอบเพราะงดเว้นอย่างเด็ดขาดจากการทุจริต 3 วจีทุจริต 4”⁶

พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดจากทำนองคลองธรรม ทำให้คนอื่นต้องเดือดร้อนด้วยวิธีต่าง ๆ หาเลี้ยงชีวิตด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน”⁷

พระปลัดชัชวาล ชินสโก (ชินสกละ) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า อาชีพถูกต้อง คือ ความมีชีวิตให้ดำเนินไปอยู่ ด้วยการดำรงอยู่ด้วยความบริสุทธิ์”⁸

พระ ดร.วัลโปละ ราหุละ แพลโดย ดร.สุนทร พลามินทร์ ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า การเลี้ยงชีวิตอย่างถูกต้อง หมายความว่า ควรละเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการงานที่นำอันตรายมาสู่ผู้อื่น เช่น การค้าขายอาวุธ เครื่องดองของเมา ยาพิษ การฆ่าสัตว์ การคดโกง หลอกลวง เป็นต้น และความเป็นอยู่ด้วยอาชีพอันมีเกียรติ ปราศจากโทษ และปราศจากอันตรายต่อผู้อื่น”

ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ มีความเป็นอยู่ชอบ ไม่เนื่องด้วยวจีทุจริต 4 และไม่เนื่องด้วยกายทุจริต 3 การหาเลี้ยงชีพที่ไม่เป็นไปโดยสุจริตธรรมทั้ง 7 นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ องค์ธรรม ได้แก่ สัมมาอาชีวะเจตสิก ที่ในมหาภูต 8 โลกุตตรจิต 8 หรือ 40⁹ และอธิบายเพิ่มเติมว่า สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบนี้จะต้องมีความเป็นอยู่โดยชอบด้วยการมีสติ ไม่เผลอดำรงชีพอยู่ด้วยความชั่ว เพราะมีความชั่วอยู่จะไม่พ้นทุกข์”¹⁰

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีวิตอย่างถูกต้องด้วยการประกอบอาชีพ โดยสุจริตไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และเป็นอยู่ชอบที่ประกอบด้วยความเพียรในการละความชั่ว ความเป็น

⁶ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ, ป.ธ. 9), **วิปัสสนากรรมฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยวรงค์ พรินต์ติ้ง จำกัด, 2554), หน้า 1044.

⁷ พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), **วิปัสสนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยวรงค์ไทย การพิมพ์, 2557), หน้า 349.

⁸ พระปลัดชัชวาล ชินสโก (ชินสกละ), **พระธรรมจักรเทศนาฎีกา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2555), หน้า 205.

⁹ ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), **คู่มือการฟังพระอภิธรรมเล่ม 3 ปริเฉทที่ 7 สมุจจย สังคหวิภาค**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542), หน้า 21.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

เพียรในการทำกุศลที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้นรวมทั้งการทำกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ดำรงอยู่ตลอดไปโดยเว้นจากการเลี้ยวชีพที่ผิดเสีย ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดจากทำนองคลองธรรม ทำให้คนอื่นต้องเดือดร้อนด้วยวิธีต่าง ๆ การเลี้ยวชีวิตด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนซึ่งการเลี้ยวชีพชอบ ทำให้คนเรามีความเป็นอยู่ชอบโดยไม่เนื่องด้วยวิจจริต 4 และไม่เนื่องด้วยกายทุจริต 3 ที่ไม่เป็นไปด้วยทุจริตธรรมทั้ง 7

3. ลักษณะของสัมมาชีพ

ลักษณะของสัมมาชีพ หรือ สัมมาชีพ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. 9) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นอยู่ชอบเพราะความเพียร เป็นอยู่ชอบ เพราะงดเว้นอย่างเด็ดขาดจากกายทุจริต 3 วิจจริต 4 โดยมีลักษณะ (เครื่องหมาย) รส (หน้าที่) ปัจจุบัน ปทัฏฐาน ดังนี้

1) โวทานลกฺขโณ มีความผ่องแผ้ว เป็นลักษณะ หมายความว่า ถ้าสัมมาอาชีพะนี้มีอยู่แก่ผู้ใด ผู้นั้นจะมีความผ่องแผ้ว มีแต่ความสะอาดบริสุทธิ์หมดจดทั้งทางกาย วาจา และใจ เพราะกิเลสหายาบ ซึ่งจะล่องละเมิดออกมาทางกาย วาจา ช่มได้ด้วยศีล กิเลสกลาง (ปริยฎฐานะ) ซึ่งจะหลวออกมาทางใจ ได้แก่ นิเวศน์ทั้ง 5 ก็ช่มไว้ด้วยอำนาจสมาธิ อนุสัยกิเลสที่นอนดองอยู่ในใจก็ถูกถอนออกด้วยอริยมรรคในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค เป็นต้น

2) กายชีวุปวัตติรโส สัมมาอาชีพะมีความเป็นไปแห่งความเป็นอยู่ของกาย วาจาอันบริสุทธิ์เป็นหน้าที่ หมายความว่า มีการเว้นจากทุจริต มีวาจาเว้นจากทุจริต สติมั่นอยู่ในสุจริตเท่านั้น

3) มิจฉาอาชีพะปหานปัจจุปฏฐานโน มีการปหานมิจฉาชีพะเป็นผลปรากฏ หมายความว่า ความเป็นอยู่ชอบนี้ เป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นอยู่ผิด ความเป็นอยู่ชอบเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นความเป็นอยู่ทางกายทวาร วจิตวาร มโนทวาร ก็จะไม่เกิดขึ้นได้เลย ผลที่ปรากฏ ได้แก่ ความเป็นอยู่อันบริสุทธิ์ เพราะจิตปราศจากกิเลสอย่างหายาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดตามขั้นแห่งปัญญาของผู้ปฏิบัติ นั้น ๆ

4) สทฺธาหิโรตฺตปาติคฺคปฏฐาโน มีคุณธรรม คือ ศรัทธา หิริโอตตปปะ เป็นต้น เป็นเหตุใกล้ซัดที่จะให้สัมมาอาชีพะเกิดขึ้น¹¹

สัมมาอาชีพะ หรือ สัมมาอาชีพะ มีอยู่ 2 อย่าง คือ

- 1) วิริยสัมมาอาชีพะ เป็นอยู่ชอบด้วยความเพียร
- 2) วิรติสัมมาอาชีพะ เป็นอยู่ชอบด้วยการงดเว้นอย่างเด็ดขาดจากทุจริต 7 ประการ ซึ่งมีความเพียรดังกล่าวนั้นแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ
 1. ขั้นต้น

¹¹ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ, ป.ธ. 9), วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า 1044.

2. ชั้นกลาง

3. ชั้นสูง¹²

ซึ่งจะอธิบายความเพียรไว้ในสัมมาวายามะ

วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี ได้อธิบายไว้ว่า สัมมาอาชีวะจะเป็นเจตสิกที่ประกอบกับมหากุศลจิต และโลกุตตรจิตทำให้เกิดการเว้นจากกายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 ที่เกี่ยวกับอาชีวะมีอรรถ 4 ประการ คือ

- 1) โวทนาลกขุโณ มีความผ่องแผ้ว เป็นลักษณะ
- 2) กายชีวบปวตฺติโรโส ความเป็นไปแห่งกายและวาจาอันบริสุทธิ์ เป็นกิจ
- 3) มิจฉาอาชีวะปหานปจฺจุปฏฺฐานโน มีการประหารมิจฉาชีพเป็นผล
- 4) สทฺธาหิโรตฺตปฺปาติคฺคณปฏฺฐานโน มีคุณธรรมคือสัทธา หิริ โอตตปฺปะ เป็นเหตุ

ไกล¹³

สัมมาชีพ คือ การเลี้ยงชอบ มีลักษณะความผ่องแผ้ว ที่มีความเป็นอยู่มีกายและวาจาอันบริสุทธิ์ เป็นหน้าที่ด้วยความเพียร เป็นความพยายามในการละเว้นจากกายทุจริต 3 และวจีทุจริต 4 ด้วยการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดคำหยาบ และงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ความเพียรเป็นประการสำคัญ ในการกระทำให้ชีวิตของเราในทางโลกเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคงในชีวิต สำหรับในทางธรรมจะทำให้ผู้ที่มีความเพียรในการปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว

4. หลักการของสัมมาชีพ

หลักการของสัมมาชีพในพระพุทธศาสนามี 3 ประการ คือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ดังนี้

1) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา สอนให้งดเว้นการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควร เรียกว่า มิจฉาณิชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เพราะเป็นอาชีวะที่ส่งเสริมการเบียดเบียนและการทำลายชีวิต หลักการของสัมมาอาชีวะจะต้องเว้นจากการประกอบอาชีวะทั้ง 5 ประการ คือ

1. สัตตณิชา การค้าขายศัสตราอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น
2. มังสวณิชา การค้าขายสัตว์มีชีวิต
3. มัชชวณิชา การค้าขายสิ่งมีนเมา

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 1045.

¹³ วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเฉทที่ 2 เจตสิกสังคหิภาค, หน้า

การค้าขายดังกล่าวมานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือเป็นการประกอบกิจการงานที่มีโทษ คือ มีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วย หากอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้น เป็นการทำลายพื้นฐานทางจริยธรรมที่ดีงามของสังคม และส่งผลกระทบเชิงลบต่อสังคมเป็นวงกว้าง ดังนั้นหลักการเลี้ยงชีวิตชอบทางกาย จึงต้องงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำผิดศีลธรรมดังกล่าว การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีวิตด้วย

1. การลักขโมย
2. การทุจริต
3. การคดโกง

ทั้งจากโดยอาชีพและสามัญสำนึก แม้ว่าจะมีโอกาสให้กระทำได้หรือไม่ก็ตาม เพราะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น เป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

2) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา จัดเป็นกศลกรรม และเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการ คือ

1. การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงซิป โดยดำเนินชีวิตอย่างมีสำจะ รักษาความสัตย์
2. การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงซิป คือ การเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คนอื่นแตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
3. การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงซิป
4. การไม่พูดเพ้อเจ้อเลี้ยงซิป คือ ให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัยวาจาที่ไร้สาระ ไร้แก่นสาร ไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เนื่องจากคำพูดที่เพ้อเจื่อนั้นทำให้ผู้ฟังหลงผิด เข้าใจผิดได้
5. การไม่ประจบเลี้ยงซิป คือ เว้นจากการใช้วาจาประจบสอพอผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
6. การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงซิป วาจนั่นย่อมไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่หรือบังคับขู่เข็ญเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม¹⁵

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/360/284.

3) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ตามหลักพระพุทธศาสนาการเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสุขสงบภายใน เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการคือ

1. การไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้ยงชีพ มีสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือไม่โลภอยากได้ของคนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลี้ยงชีพวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมายศีลธรรม

2. การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความพยายาบท ปองร้ายผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตา คิดเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย

3. การไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อตกตวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง¹⁶

การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลใดใจร้ายแล้ว พุดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น ถ้าบุคคลใดมีใจ ผ่องใสแล้ว พุดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความสุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้นเหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น”¹⁷

หลักการของสัมมาชีพ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจ ก็คือการดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งการดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ

¹⁶ ม.ม. (ไทย) 12/485/523.

¹⁷ ช.ม. (ไทย) 29/11/1.

5. วิเคราะห์หลักสัมมาชีพในการดำเนินชีวิต

วิเคราะห์หลักสัมมาชีพในการดำเนินชีวิต โดยพระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) กล่าวว่า “สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพ) ชอบเป็นการประกอบอาชีพที่ไม่ล่วงละเมิดสัมมากรรมันตะ 3 และสัมมาวาจา 4 ที่จัดเป็นมิจฉาอาชีวะ การประกอบอาชีพงดเว้น การกระทำที่เป็นมิจฉากัมมันตะและมิจฉาวาจา เป็นสัมมาอาชีวะ”¹⁸ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า

สัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะ แล้วสำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะที่สุดทั้งหลายนี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ¹⁹

ท่านอธิบายเพิ่มเติมว่า บุคคลผู้ปฏิบัติจะต้องสมาทานศีล 5 จะต้องหลีกเลี่ยงการหาเลี้ยงชีพที่อาศัยการทุจริต และวิจิตรทุจริตรวม 7 ประการที่กล่าวมาแล้วนี้ในอาชีวภูมิกศีล (ศีลที่มีการเลี้ยงชีพเป็นข้อที่ 8) มีการสมาทาน การงดเว้นมิจฉาอาชีวะเป็นสิกขาบทข้อหนึ่งในจำนวน 8 ข้อโดยเฉพาะ ดังนั้น การหลีกเลี่ยงมิจฉาอาชีวะและการประกอบอาชีพโดยไม่ละเมิดศีลข้อใดข้อหนึ่ง จึงนับเป็นสัมมาอาชีวะ²⁰

พระปลัดชัชวาล ชินสโภ (ชินสภเถระ) กล่าวว่า “สัมมาอาชีวะ แปลว่า อาชีพถูกต้อง”²¹ ดังพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในหนังสือพระอภิธรรมปิฎกวิภังค์ ว่า “สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร บุคคลผู้ อริยสาวกในศาสนานี้ ละมิจฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ หรือเรียกว่า สัมมาอาชีวะ”²²

ฉะนั้น สัมมาอาชีวะ หมายถึง การดำรงชีวิตความเป็นอยู่อย่างไม่ตาย หรือรักษาชีวิตที่ยังเป็นอยู่ให้ดำเนินสืบเนื่องต่อไปได้ ซึ่งจะมีทั้งอย่างที่สมมุติว่า ถูกต้องและอย่างที่สมมุติว่า ไม่ถูกต้อง ดังนั้น ลักษณะของอาชีพที่ถูกต้องให้ผลการดำเนินชีวิตอยู่ในท้องถิ่นจะมีลักษณะที่เป็นมิจฉากัมมันตะ คือ การงานที่ผิดเปลี่ยนเครื่องบงชี้ การงานที่ไม่ถูกต้อง อาชีพที่ไม่ถูกต้องด้วย

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) กล่าววิธีละมิจฉาชีพว่า ความซุ่มมัวเศร้าหมองในการดำรงสัมมาอาชีพ ความสะอาดบริสุทธิ์ที่ได้แนะนำไว้ก็คือการกำหนดตนเอง การกำหนดอย่างถูกต้อง ถูกวิธี จะทำให้มรรค 8 เกิดตั้งนั้นการที่ละมิจฉาชีพสู่สัมมาอาชีพได้ถูกต้องตามพุทธวิธี ในการตรัสรู้เพื่อดับทุกข์ของพระพุทธเจ้านั้น จะต้องดำเนินไปด้วยกันละมิจฉาชีพ เมื่อมรรค 8 เกิด มรรค 8 ก็

¹⁸ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) และพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปปาสโม), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, แปลโดย พระคันธสาราภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2551), หน้า 103-104.

¹⁹ ที.ม. (ไทย) 10/402/336.

²⁰ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) และพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปปาสโม), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, แปลโดย พระคันธสาราภิกขุ, หน้า 205.

²¹ พระปลัดชัชวาล ชินสโภ (ชินสภเถระ), **พระธรรมจักรเทศนาฎีกา**, หน้า 205.

²² อภิ.วิ. (ไทย) 35/574/259.

ช่วยชำระจิตที่สกปรกชุ่มมัวเศร้าหมอง รักษาจิตที่สะอาดผ่องใส ให้ดำรงคงความผ่องใสอยู่ด้วย และยังสามารถพัฒนาความผ่องใสให้แผ่ไพศาล จนสามารถพัฒนาอินทรีย์ พลละ โพชนงค์ และให้เจริญจนแกว่งรอบ หมายถึงแกว่งกล้าถึงถึงที่สุด

บุคคลผู้ประกอบสัมมาอาชีวะ หรือสัมมาชีพ คือ การเลี้ยงชีพไปในทางที่ถูกต้อง จะต้องอาศัยการทำมรรค 8 เกิด ถ้าทำให้มรรค 8 เกิดไม่ได้ ถึงกายบริสุทธิ์ แต่จิตไม่บริสุทธิ์ ไม่สมบูรณ์ สัมมาอาชีวะก็ไม่สมบูรณ์เช่นกัน แต่ถ้าจะให้สัมมาอาชีวะสมบูรณ์จนถึงขั้นระดับมรรคผลนิพพานแล้ว จะต้องทำให้มรรค 8 เกิดขึ้นเพราะความผ่องแผ้ว คือ จิตที่สกปรกหายไป สลายไป หดไป ความผ่องแผ้วย่อมเกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ความดำรงความเป็นอยู่ได้ถูกต้องจึงเรียกว่า สัมมาอาชีวะ เป็นการเลี้ยงชีพอย่างถูกต้อง คือ เป็นการงดเว้นจาก

1) กายทุจริต 3

2) วจีทุจริต 4

ที่เป็นมิจฉากัมมันตะที่เป็นมิจฉาอาชีวะ²³ เมื่องดเว้นอย่างนี้แล้ว บุคคลผู้ปฏิบัติย่อมเกิดความผ่องแผ้ว ผ่องใสและบริสุทธิ์ มรรค 8 เกิดขึ้นด้วยการมีสัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) จึงทำให้เกิดสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) เมื่อมรรคเกิดขึ้นแล้ว ก็จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีการพัฒนาปัญญา แต่การที่จะเกิดมีสัมมาอาชีวะที่บริสุทธิ์และสมบูรณ์เพื่อมรรค 8 เกิดในอริยมรรคได้ สัมมาอาชีวะจึงจัดอยู่ในหมวดศีล²⁴ กล่าวคือ จะต้องมศีลธรรม มีการสมทานรักษา รักษาศีลก่อนการปฏิบัติ เมื่อทุกอย่างสมบูรณ์แล้วปัญญาก็จะสมบูรณ์ขึ้นด้วยเช่นกัน

ฉะนั้น สัมมาอาชีวะ หรือ สัมมาชีพ คือ การมีอาชีพถูกต้อง เรื่องอาชีวะนั้นมีเนื้อหาที่ควรพิจารณาอย่างมาก เพราะการเลี้ยงชีพจัดเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในหมู่มนุษย์และหมู่ดิรัจฉาน ถ้าปราศจากการเลี้ยงชีพเสียแล้วชีวิตย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ สัมมาอาชีวะนั้นหมายเอาการละมิจฉาอาชีวะ คือ การแสวงหาทรัพย์โดยสุจริต ไม่หลอกลวง ไม่คดโกง ไม่บังคับข่มขู่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น หาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ พระพุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีพ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งการเป็นอยู่ของชีวิตคนเรา คือ มุ่งถึงให้ทุกคนมีปัจจัย 4 พอเพียงที่จะเป็นอยู่เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่มีเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งร่ำรวยพร้อมมั่งคั่งบริบูรณ์

ข้อความนี้จะเห็นได้ในหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น หน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิ ข้อหนึ่งว่า เจือจานหรือให้ทรัพย์แก่ ผู้ที่ไร้ทรัพย์ หมายความว่า คอยดูแลไม่ให้ประชาชนมีความยากจนขัดสนในประเทศ หรือพูดอีกอย่างคือ ความสำเร็จด้านอาชีพหรือเศรษฐกิจของผู้ปกครองนั้น

²³ ส.ม. (ไทย) 19/1/2.

²⁴ พระโสภณมหาเถระ (มหาศีลยาตอ) และพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปปาสโม), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, แปลโดย พระคันธสาราภิกขุ, หน้า 97.

พึงวัดด้วยความรู้ความเข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่เป็นทาส แต่เป็นนายของทรัพย์ ให้ทรัพย์เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยบรรเทาทุกข์ ทำให้มีความสุข มิใช่เป็นเหตุเพิ่มความทุกข์ ทำให้เสียคุณภาพจิต ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์

เมื่อกล่าวถึงหลักการของสัมมาอาชีวะหรือ สัมมาชีพนั้นพึงเข้าใจว่า เป็นการแสวงหาทรัพย์แล้วใช้สอยทรัพย์นั้นโดยชอบธรรม ตั้งแต่ปัจจัย 4 อันเป็นพื้นฐานในการครองชีพ และผลตอบแทนในด้านจิตใจด้วย ไม่ใช่ทำงานเพื่อวัตถุหรือเพียงเพื่อได้ทรัพย์มาเท่านั้น มีประเด็นควรพิจารณา 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1) มุ่งให้คนมีปัจจัย 4 ที่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ได้ แต่ไม่ได้มุ่งว่าจะมีมากหรือน้อย คือ มุ่งให้คนทำงานเป็นมากกว่า ซึ่งเป็นผลของการทำงานอีกต่อหนึ่ง มิใช่เป้าหมายของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากธรรมะที่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง หน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินข้อที่หนึ่ง²⁵ คือ ทาน หมายถึง การช่วยเหลือด้วยวัตถุสิ่งของแก่ประชาชน คือนำสิ่งของไปช่วยเหลือชาวบ้าน ไม่ให้เก็บไว้จนเต็มท้องพระคลังหลวง ถ้าพิจารณาให้ครบถ้วน จะเห็นว่า เป็นการนำรายได้ของหลวงมาบริหารประเทศให้พลเมืองอยู่ดี กินดี และดำรงชีวิตได้ ด้วยองค์กรของรัฐเข้าประคับประคอง

2) ความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ มิใช่จุดมุ่งหมายแสวงหา แต่เป็นเพียงสิ่งอุปการะ แก่การดำรงชีวิตอันเนื่องมาจากศีลเป็นตัวนำด้วยการทำงานสุจริต จุดมุ่งหมายจริง ๆ คือ ต้องการให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญามากกว่ามาประกอบอาชีพเพื่อหาทรัพย์มาบำรุงตนฝ่ายเดียว แต่ทรัพย์ภายในอย่างอื่นต้องแสวงหาเพิ่มด้วยเช่นกัน

3) สัมมาชีพ มิได้หมายถึง มีหน้าที่ในการใช้แรงงาน เพื่อให้เกิดทรัพย์สมบัติเท่านั้น แต่ยังหมายถึง การทำหน้าที่ การดำรงตำแหน่ง การมีคุณธรรม ศีลธรรม ในหน้าที่การงานของตนเอง เช่น

1. เป็นครู ก็มีธรรมะสำหรับครู
2. เป็นนักศึกษา ก็มีธรรมะสำหรับนักศึกษาเป็นต้น

ไม่ใช่สอนเพื่อหวังแต่เงินเดือนตอบแทนเพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันจะต้องถ่ายทอดความรู้ ความสามารถวิชาการที่ก้าวหน้าแก่ศิษย์ตามหน้าที่ จัดว่าเป็นสัมมาชีพของครู คือ มีการใช้แรงงานการสอนวิชาการ และมีผลผลิต คือ รายได้ต่อเดือนเพื่อนำไปเลี้ยงตนและคนที่เกี่ยวข้อง และเสียภาษีช่วยรัฐ

²⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/35/65.

4) สัมมาอาชีวะ หรือ สัมมาชีพในแง่การพัฒนาจิตใจและปัญญา ได้แก่ การรู้จักทำงาน ใช้แรงงาน เมื่อได้ทรัพย์อันเกิดจากกิจกรรมนั้น ๆ แล้ว ก็รู้จักวิธีคิด วิธีปฏิบัติต่อทรัพย์ คือ ให้ความรู้ ความเข้าใจ

1. คุณค่าแท้
2. คุณค่าเทียม

เป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา หมายถึง การรู้เท่าทันต่อทรัพย์ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สิน ไม่หลงมัวเมาในสมบัติที่ตนหาได้แล้วคือ ให้เป็นนายทรัพย์ ต่อจากนั้น ก็นำทรัพย์ที่หามาได้ทำให้เกิดประโยชน์ต่อ

1. เพื่อนมนุษย์
2. ตนเอง
3. ครอบครัว
4. สังคม
5. ประเทศชาติ

ตามลำดับ มีหลักในการปฏิบัติ คือ การแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่ข่มเหง หรือเบียดเบียนเขาได้มา ส่วนการใช้ทรัพย์ คือ บริหารทรัพย์ เป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. เลี้ยงตน (และคนที่เกี่ยวข้องกับตน) ให้เป็นสุข
2. ช่วยเหลือแบ่งปันแก่คนอื่น เช่น บริจาคเสื้อผ้า ข้าวสารแก่ผู้ประสบภัยพิบัติ เป็นต้น

3. บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เช่น สร้างเครื่องมือแพทย์แก่โรงพยาบาล สร้างโรงเรียน สร้างสะพานข้ามแม่น้ำ ขุดบ่อน้ำ ขุดสระน้ำ เป็นต้น²⁶

ฉะนั้น หลักสัมมาชีพเพื่ออบรมสั่งสอนให้รู้จักอาชีพที่ถูกต้องทางพระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักพัฒนาด้านสัมมาอาชีวะ คือ ให้รู้จัก

- 1) การหาทรัพย์
- 2) การใช้จ่ายทรัพย์
- 3) ความสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์

มีความหมายโดยสาระทางพุทธธรรม คือ หลักการแสวงหาทรัพย์ มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1) อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น) ควรมีความขยันหมั่นเพียร ก็จะได้แสวงหาทรัพย์ ไม่เกียจคร้านการทำงานทุกอย่าง ทำงานไม่ทอดทิ้งงาน ไม่อาภูล ไม่จับจด

²⁶ อัง.ทสก. (ไทย) 24/91/194.

2) อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) ควรรู้จักวิธีใช้จ่ายทรัพย์ และรักษาทรัพย์ที่พอ แม้ให้มาในแต่ละเดือนนั้น รู้จักใช้จ่าย หาของใหม่มาแทนของเก่า รู้จักซ่อมแซมปรับปรุงให้ใช้งานได้ดี และมีการบริหารทรัพย์ที่ดี ไม่ใช่จ่ายทรัพย์สินที่ได้มาด้วยความฟุ่มเฟือย

3) กัลป์ยาณมิตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ควรรู้จักคบหา เสวนา กับบัณฑิต หรือ สัตบุรุษ คนดี ผู้มีศีล เว้นคนทุศีล ผู้มีอิทธิพลซึ่งเป็นภัยต่อสังคมและประเทศชาติ

4) สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)²⁷ ควรใช้จ่ายอย่างฉลาด ได้แก่ มีรายได้รายรับ และรายเหลือ เป็นต้น

6. สรุป

หลักสัมมาสัมมาชีพในการดำเนินชีวิตเป็นมรรคองค์ที่ 5 ในอริยมรรค ซึ่งแปลว่า การเลี้ยงชีพชอบ หรือการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือ เว้นมิจฉาอาชีพะ ประกอบสัมมาอาชีพะ ได้แก่ การหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต เว้นจากทุจริตทั้งทางกาย วาจา และใจ คือ 1) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย ได้แก่ เว้นจากการลักขโมย ทุจริต คดโกง เว้นจากอบายมุข เว้นจากมิจฉาอาชีพะ 2) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ได้แก่ ไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ ไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ ไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ ไม่พูดเพ้อเจ้อเลี้ยงชีพ 3) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้ยงชีพ ไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ ไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ โดยนัยนี้การเลี้ยงชีพชอบทางใจ จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม ด้วยเหตุที่การกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลจากภาวะทางจิตใจ ฉะนั้น การเลี้ยงชีพชอบทางกายและวาจาที่ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนและไม่ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวาย จึงเป็นผลลัพธ์ทางกระทำที่มีการเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นเหตุ ฉะนั้น หลักสัมมาชีพจึงเป็นหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ชอบของบุคคลทั่วไป

²⁷ อัง.อรรถก. (ไทย) 23/54/340.

บรรณานุกรม

- ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). **คู่มือการฟังพระอภิธรรมเล่ม 3 ประโยคที่ 7 สมุจยสังคหวิภาค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542.
- พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี). **วิปัสสนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2557.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสีหิ ป.ธ. 9). **วิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงค์ พรินติ้ง จำกัด, 2554.
- พระปลัดชวาล ชินสโร (ชินสภเถระ). **พระธรรมจักรเทศนาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2555.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, 2535.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) และพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปปสโม). **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**. แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2551.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

